

Key words: Anton Makarenko, domestic education, authority of parents, purpose of education, necessities of children, domestic collective.

Стаття надійшла до редакції 21.01.2013 р.

Прийнято до друку 28.02.2013 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Ваховський Л. Ц.

УДК 37.091.4 Макаренко:[37:316.362]

М. О. Малькова

**РОДИННЕ ВИХОВАННЯ У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ
А.С. МАКАРЕНКО**

Процес виховання в сім'ї – це найважливіший засіб забезпечення існування спадкоємності поколінь, це історичний процес входження підростаючого покоління в життя суспільства. З першого дня життя дитини батьки починають виконувати свій головний батьківський обов'язок – вони стають вихователями. Через радощі і випробування ведуть вони зростаючу людину по шляху розвитку її духовних і фізичних сил, до духовної і фізичної зрілості. З цього приводу А. С. Макаренко говорив: «...ви народили і виховуєте сина або дочку не лише для батьківської радості. У вашій сім'ї і під вашим керівництвом зростає майбутній громадянин, майбутній діяч і майбутній борець. Якщо ви наплутаєте, виховаєте погану людину, горе від цього буде не лише вам, але і багатьом людям і всій країні» [2].

Сім'я має бути тим базисом, де підростаюча людина зустрічається з питаннями, на які йому допомагають знайти відповіді дорослі і, в першу чергу, мати і батько. Тому дуже важливу роль в цьому грає духовна атмосфера сім'ї в якій зростає особистість. Сім'я, яка культивує партнерські стосунки, сприяє становленню особистості, розвиває її індивідуальність, основним стрижнем всіх складових повинен стати діалог між членами сім'ї. Сім'я – це опора, яка може прискорити рух суспільства до духовного оновлення, що виявляється при зверненні всіх членів сім'ї до моралі, освяченої століттями і досвідом поколінь, де виховання дитини вважається боргом всіх і кожного. Але як досягти цього? Однозначно відповісти на це питання дуже непросто, оскільки відповіддю на нього є п'ять складових: перша – любов до дітей, друга – взаєморозуміння, третя – взаємоповага, четверта, – традиції, на які спирається виховання, і п'ята – діалог. Значення кожної із складових неможливо переоцінити, бо відсутність хоч би однієї з них, приведе до даремності існування останніх.

На кожному етапі суспільно-історичного розвитку родинне виховання по своєму призначенню, змісту і формам носить конкретно-

історичний характер. Сьогодні є всі підстави стверджувати, що сучасна сім'я дещо віддалилася від того, що колись вважалася охоронцем тих кращих якостей, які передавалися старшим поколінням молодшому. Вона мимоволі перетворилася на місце, де духовне і етичне в процесі виховання поступово згасає. А тому дійсність століття XXI вимагає створення такої сім'ї, де дитину посвячують в світ духовної досконалості, де виховний процес здійснюється шляхом співпереживання, де особові стосунки батьків і дітей формують бажання засвоєння хороших звичок. Родинне середовище, в цій словосполучці мається на увазі досить широкий спектр явищ – це, перш за все, цілісна система історичних суспільних стосунків, особливості взаємин між членами сім'ї, мова і традиції. Тобто сім'я з'являється у всьому різноманітті і багатстві її взаємин зі світом, вона розглядається як складна система, яка постійно розвивається.

Аналіз педагогічною діяльністю А. С. Макаренка дає зрозуміти, його нащадкам, як правильно застосовувати форми, методи і засоби виховання дітей у сім'ї.

У своїй лекції «Про виховання дітей» в розділі «Загальні умови родинного виховання», А. С. Макаренко говорив: «Перш за все звертаємо вашу увагу на наступне: виховати дитину правильно і нормально набагато легше, ніж перевиховувати. Правильне виховання – це зовсім не така важка справа, як багатьом здається. Ця справа по силі кожній людині, кожному батьку і кожній матері. Добре виховати свою дитину може кожна людина, якщо лише вона цього дійсно захоче, а крім того, це справа приємна, радісна, щаслива» [1].

Родинне виховання (виховання дітей в сім'ї) – загальна назва для процесів взаємодії батьків з дітьми з метою досягнення бажаного рівня розвитку, навчання і виховання. Суспільне, родинне і шкільне види виховання здійснюються в нерозривній єдності. Вчитель початкової школи спирається у вихованні дітей на сім'ю, направляє родинне виховання в гуманістичне русло. Сім'я для дитини є одночасно і місцем існування, і виховним середовищем. Вплив сім'ї особливо значущий у початковий період життя дитини і набагато перевищує всі інші виховні дії. За даними досліджень, сім'я в цьому випереджає і школу, і засоби масової інформації, вплив вулиці, друзів, літератури і мистецтва. Це дозволило педагогам вивести залежність: успішність формування особистості обумовлюється перш за все сім'єю. Чим краще сім'я, і чим краще впливає вона на виховання, тим вище результати фізичного, етичного, трудового виховання особистості. За рідким виключенням постійно підтверджується залежність: яка сім'я, така і людина, що виростає в ній.

Виховання – дуже легка справа, виховання – щаслива справа, жодна робота по своїй легкості, по виключно ціннісному, відчутному, реальному задоволенню не може порівнятися ні з якою другою справою, вважав А. С. Макаренко.

У сучасній практиці родинного виховання досить ясно виділяється три стилі стосунків: авторитарний, демократичний та ліберальний, проаналізуємо їх у зіставленні із стилями взаємодії виділеними А. С. Макаренко.

Авторитарний стиль батьків у стосунках з дітьми характеризується строгістю, вимогливістю, безапеляційністю. Погрози, підганяння, примус – ось головні засоби цього стилю. У дітей він викликає почуття страху, незахищеності. Психологи стверджують, що це веде до внутрішнього опору, що виявляється зовні в грубості, брехливості, лицемірстві. Батьківські вимоги викликають або протест і агресивність, або звичайну апатію і пасивність.

У авторитарному типі стосунків батьків з дитиною А. С. Макаренко виділяв два різновиди, які він називав авторитетом придушення і авторитетом відстані і чванливості. «Авторитет придушення» він вважав найстрашнішим і диким. Жорстокість і терор – ось основні межі такого відношення батьків (частіше батька) до дітей. Цей спосіб виховання неминуче дає безвільних, боязких, ледачих, забитих, озлоблених, мстивих дітей.

«Авторитет відстані і чванливості» виявляється в тому, вважав А. С. Макаренко, що батьки або «в цілях виховання», або по обставинах, що склалися, прагнуть бути подалі від дітей. Контакти з дітьми у таких батьків – явище надзвичайно рідке: виховання вони доручили бабусям і дідусям. Батьки не хочуть впустити свій батьківський престиж, а отримують зворотне. Починається відчуження дитини, а разом з ним приходять неслухняність і важковиховуваність.

Ліберальний стиль передбачає всепрощення, терпимість у стосунках з дітьми. Джерелом є надмірна батьківська любов. Діти зростають недисциплінованими, безвідповідальними. Ліберальний стиль взаємовідношень А. С. Макаренко називає «авторитетом любові». У своєму прагненні завоювати любов дитини батьки не помічають, що виховують егоїста, дитину лицемірну, яка вміє підстроюватися до людей. Це соціально небезпечний спосіб стосунків з дітьми. Педагогів, що проявляють таке відношення до дитини, А. С. Макаренко називав «педагогічними бестіями», які здійснюють самий нерозумний, найаморальніший вид взаємовідношень [1].

Демократичний стиль характеризується гнучкістю. Батьки, мотивуючи свої вчинки і вимоги, прислухаються до думки дітей, поважають їх позицію, розвивають самостійність думок. В результаті діти краще розуміють батьків, зростають розумно слухняними, ініціативними, з розвиненим відчуттям власної гідності. Діти бачать в батьках зразок громадянськості, працьовитості, чесності і бажання зробити їх такими, якими є самі.

Для кожного типу негативних стосунків існують свої способи їх подолання.

Виховання не можливе без вживання групи методів взаємодії, саме взаємодії, а не дії. Методи виховної взаємодії – це шляхи (способи), за допомогою яких здійснюється цілеспрямований педагогічний вплив батьків на свідомість і поведінку дітей [3]. Обов'язковою умовою тут є прийняття дитиною цих впливів. Вони мають свою специфіку:

- вплив на дитину індивідуальний, спирається на конкретні вчинки і пристосований до особистості;
- вибір методів залежить від педагогічної культури батьків: розуміння мети виховання, батьківської ролі, уявлень про цінності, стилю стосунків в сім'ї тощо.

Тому методи родинного виховання несуть на собі яскравий відбиток особистості батьків і невід'ємні від них. Скільки батьків, стільки різновидів методів. Всі батьки використовують загальні методи родинного виховання: переконання (пояснення, навіювання, порада); особистий приклад; заохочення (похвала, дарунки, цікава для дітей перспектива), покарання (позбавлення задоволень, відмова від дружби, тілесні покарання).

Вибір і вживання методів батьківського виховання спирається на ряд загальних умов:

1. Знання батьками своїх дітей, їх позитивних і негативних якостей: що читають, чим цікавляться, які доручення виконують, які труднощі випробовують, які стосунки з однолітками і педагогами, дорослими, маленькими, що понад усе цінують у людях. Особистий досвід батьків, їх авторитет, характер стосунків у сім'ї, прагнення виховувати особистим прикладом також позначаються на виборі методів. При такій організації виховного процесу доцільно використовувати наочні методи.

2. Якщо батьки віддають перевагу спільній діяльності, то зазвичай превалюють практичні методи. Інтенсивне спілкування під час спільної праці, переглядів телепередач, походів, прогулянок дає добрі результати: діти відвертіші, це допомагає батькам краще зрозуміти їх. Немає спільної діяльності – немає ні приводу, ні можливості для спілкування.

3. Педагогічна культура батьків робить вирішальний вплив на вибір методів, засобів, форм виховання. Отже, вивчати педагогіку, опановувати секрети виховної дії – зовсім не розкіш, а практична необхідність.

Досить частою помилкою в родинному вихованні, є надмірний прояв «турботи». Антон Семенович із цього приводу говорив, що у дітей з досить благополучних сімей, де виявляється надмірна «турбота», перш за все, формується безініціативність, лінь, це веде до відхилень в поведінці: «Тут справа не в якихось педагогічних законах, не в якомусь таланті виховання, а в здоровому глузді. Здоровий глузд – це така звичайна штука, яка є у кожної людини, а у батьків починає чомусь зникати» [1].

Типовою помилкою в багатьох сім'ях, де діти педагогічно занедбані, є прагнення батьків щонайшвидше, одним махом, перевиховати їх, частіше методом виховання стає нещадний контроль і

мораль. Не менш типовою є помилка, коли єдина у батьків дитина захоплює в сім'ї привілейоване положення. Їй все дозволяється, кожне її бажання негайно виконується. Бабусі і дідусі, а інколи і батьки виправдовують таке відношення до дитини тим, що «їм дісталися багато труднощів і знегод, так хай хоч дитя поживе собі на втіху». І зростає в сім'ї егоїст, тиран. Коли це відмітять, стає очевидним, що необхідно приймати найстрогіші заходи. Як говорив А. С. Макаренко «всяка переробка – справа набагато важча, ніж правильне виховання з ранніх років, оскільки в процесі різкого перевиховання і вживання строгих заходів травмується нервова система» [1]. Саме у цих випадках виникає реальна можливість зробити з дитини неврастеніка.

Ще одна помилка, що допускається батьками, – строга, до жорстокості, влада над дітьми з раннього віку. У дитинстві дитина пізнає всі види покарання. За щонайменшу витівку його б'ють, за нерозуміння карають. Прояв строгості у вихованні дітей необхідний, проте... Із цього приводу А. С. Макаренко говорив «Строгість хороша лише тоді, коли вона не має жодних ознак істерики» [1]. Батьки, які намагаються різноманітними способами відхилитися від занять з дітьми, припускаються вже не помилки, вони «калічать» особистість дитини. Підхід примітивний: відмахнутися, а деколи відкупитися від своїх чад. Дітям надається свобода, якою вони ще не вміють користуватися. З цього можна зробити висновок: безнадзорність не завжди є наслідком зайнятості батьків, частіше це відсутність необхідного догляду за дитиною [2].

Одним з найважливіших питань у вихованні дітей є питання дисципліни, Антон Семенович освітлюючи цю проблему говорив: «Строгість і ласка – це саме прокляте питання... В більшості випадків люди не уміють нормувати ласку і строгість, а це уміння у вихованні цілком необхідне. Дуже часто батьки вважають: в строгості повинна бути норма, в ласці повинна бути норма, але це потрібно тоді, коли дитині шість-сім років, а ось до шести років можна без норми. Насправді головні основи виховання закладаються до п'яти років, і те, що ви зробили до п'яти років, – це 90% всього виховного процесу. Але і в п'ять, і в шість, і в сім років ця норма, ця золота середина, якась гармонія в розподілі строгості і ласки повинна бути завжди» [1]. Проте Макаренко стверджував: «...можна виховати дитину без всякої строгості. Якщо ви будете все робити розумно і ласкаво, так і життя проживете і ніколи не будете суворими...» [1].

Підсумовуючи, хотілося б закінчити словами А. С. Макаренко, які особливо актуальні у сучасному суспільстві «Я, на жаль, не цілком перевіряв, але що бачу: самі кращі діти бувають у щасливих батьків... Причому щасливі батьки – це не означає, що квартира... і всі зручності. Зовсім ні. Я багато бачу щасливих людей, у яких багато чого не вистачає... щастя не залежить ні від яких матеріальних благ. Пригадаєте

свої найпрекрасніші часи, коли і того, здавалося, бракує, і іншого ще немає, а є духовне єднання, сили в душі і вабить вперед [1].

Список використаної літератури

1. Макаренко А. С. Лекции о воспитании детей [Электронный ресурс] / А. С. Макаренко – Режим доступа к статье : http://antmakarenko.narod.ru/liter/vospm/vosp_det.htm. **2. Макаренко А. С.** Педагогическая поэма [Электронный ресурс] / А. С. Макаренко – Режим доступа : <http://antmakarenko.narod.ru/liter/pp.htm>. **3. Макаренко А. С.** Собрание починений / А. С. Макаренко. – М. : Правда, 1971.– в 5т. – 462с.

Малькова М. О. Родинне виховання у педагогічній спадщині А. С. Макаренка

Стаття присвячена аналізу проблеми виховання дітей у сучасній сім'ї. Проаналізовано досвід педагогічної діяльності А. С. Макаренка з питання сімейного виховання. Автором розглядаються типові помилки виховання дітей у сім'ї, для кожного типа негативних стосунків існують свої способи їх подолання. Розкрито методи виховання дітей в сім'ї, стилі сімейного виховання. Вибір і вживання методів батьківського виховання спирається на ряд загальних умов: знання батьками своїх дітей, їх позитивних і негативних якостей; педагогічна культура батьків робить вирішальний вплив на вибір методів, засобів, форм виховання. В цілому статті доказується, що процес організації виховання в сім'ї несе на собі яскравий відбиток особистості батьків і невід'ємні від них.

Ключові слова: родинне виховання, особистість, стилі взаємодії, методи виховання.

Малькова М. А. Семейное воспитание у педагогическом наследии А. С. Макаренко

Статья посвящена анализу проблемы воспитания детей в современной семье. Проанализирован опыт педагогической деятельности А. С. Макаренко по вопросу семейного воспитания. Автором рассматриваются типичные ошибки воспитания детей в семье. Раскрыты методы воспитания детей в семье, стили семейного воспитания. Выбор и применение методов родительского воспитания опирается на ряд общих условий: знание родителями своих детей, их положительных и отрицательных качеств; педагогическая культура родителей оказывает решающее влияние на выбор методов, средств, форм воспитания. В целом статье доказывается, что процесс организации воспитания в семье несет на себе яркий отпечаток личности родителей и неотъемлем от них.

Ключевые слова: семейное воспитание, личность, стили взаимодействия, методы воспитания.

**Malkova M. Family Education in the Pedagogical Heritage
A. S. Makarenko**

The article is devoted to the analysis of problems of education of children in the modern family. We analyzed the experience of pedagogical activity of A. Makarenko on the issue of family education. Disclosed typical mistakes of family education, as well as the methods, styles upbringing of children in the family.

A choice and use of methods of paternal education lean against the row of general conditions :

1. Knowledge of the children parents, their positive and negative internalss: that read, what interested in, what commissions execute, what difficulties test, what relationships with by yearlings and teachers, adult, little, that more than all value in people. The personal experience is paternal, their authority, character of relations in family, aspirations to bring up the personal example also affect choice of methods. During such organization of educator process it is expedient to use evident methods.

2. If parents give advantage to joint activity, then practical methods predominate usually. An intensive communication during general labour, revisions of telecasts, hikes, walks gives good results: to put more frank, it helps parents better to understand them. There is not joint activity - there is neither cause nor possibility for a communication.

3. The pedagogical culture of parents renders decision influence on the choice of methods, facilities, forms of education.

Key words: domestic education, personality, styles of co-operation, methods of education.

Стаття надійшла до редакції 13.01.2013 р.

Прийнято до друку 28.02.2013 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Савченко С. В.

УДК 37.013.42:37.091.4Макаренко

О. І. Мальцева

**СІМ'Я ТА ШКОЛА ЯК СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНІ ІНСТИТУТИ
(В ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ АНТОНА МАКАРЕНКА)**

На сучасному етапі розвитку нашої країни, в умовах постійних політичних, економічних та соціальних змін з кожним роком зростає кількість неповнолітніх злочинців, наркоманів, бездоглядних, безпритульних дітей. Однією з причин цього явища є криза школи і сім'ї, як соціально-виховних інституцій. Подібна ситуація вже мала місце в 20-х роках ХХ століття. Тому цінним буде вивчення історико-педагогічного досвіду з метою його осмислення і, можливо, критичного